

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

СВІТОГЛЯД – ФІЛОСОФІЯ – РЕЛІГІЯ

Збірник наукових праць

Заснований у 2011 р.

Випуск 7

За заг. редакцією д-ра філос. наук, проф. І. П. Мозгового

СУМИ
ДВНЗ “УАБС НБУ”
2014

УДК 81'373.4

Людмила КУЛІШЕНКО, Світлана МАТЮШЕНКО

ЛЕКСИКА НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

У статті висвітлено особливості складу лексики навчального процесу. Здійснено спробу систематизувати в окремі групи загальнонавчальні слова, охарактеризовано категорію спеціальних лексем. Розглянуто питання походження слів, пов'язаних із визначеною сферою вживання. Звернено увагу на лексику молодіжного сленгу як неологізми, що формуються і переходять в інші групи лексики разом зі змінами в суспільстві. З'ясовано, що більшість лексем навчального процесу має грецьке та латинське походження.

Ключові слова: *лексика, навчальний процес, молодіжний сленг, етимологія.*

Постановка проблеми. Склад лексики сучасної української мови стилістично неоднорідний. Системні зв'язки між словами, які належать до лексичного фонду української мови, ґрунтуються не лише на формальних, значенневих і генетичних особливостях, слова також об'єднуються в групи за сферами вживання. Залежно від спектру спілкування, мети висловлювання, мовленнєвого рівня співрозмовника ми обираємо різні слова, найбільш придатні для конкретної ситуації. Однією із таких сфер є лексика навчального процесу.

Аналіз актуальних досліджень. Протягом останніх десятиріч в українській науці з'явилося чимало праць, у яких автори розглядають питання особливостей лексики навчального процесу.

До плеяди дослідників лексики навчального процесу належать: О. Пономарів, П. Дудик, Л. Мацько, С. Мартос, Т. Гриценко, В. Явор, Л. Ставицька тощо.

Категорія загальнонавчальних слів не є замкненою і застиглою: вона весь час поповнюється новими словами у зв'язку з розвитком матеріальної і духовної культури людей. Так, наприклад, слова *лекція, конференція* понад 60 років тому не були загальнонавчальними. Тепер вони стали звичайними, отже загальнонавчальними. Сьогодні з'являються слова, що тільки входять до лексики навчального процесу, а саме *есе, модуль* тощо. Таким чином, активний розвиток освіти зумовлює потребу дослідження функціонування лексики навчального процесу.

Мета дослідження – розкрити особливості лексики навчального процесу, здійснити спробу систематизації цього мовного матеріалу. Реалізація мети передбачає вирішення таких завдань: описати загальнонавчальну і спеціальну лексику навчального процесу; з'ясувати роль молодіжного сленгу у лексичному фонді навчального процесу; охарактеризувати відповідну лексику за походженням.

Виклад основного матеріалу. За сферами вживання лексику сучасної української літературної мови поділяють на загальноновживану і спеціальну, або лексику обмеженого вживання.

Загальнонародним фондом української мови користуються всі її носії, незалежно від місця проживання, способу життя, суспільного становища, освіти, вікових і статевих особливостей. Загальноновживана лексика – це відкрита підсистема, яка може поповнюватись елементами лексики обмеженого вживання. Загальноновживана лексика кількісно перевищує спеціальну й охоплює всі лексико-граматичні класи слів, будучи основою всіх функціональних стилів сучасної української літературної мови, усного і писемного її різновидів.

Спеціальна лексика (лексика обмеженого використання) не має загального поширення і функціонує у вузькому колі носіїв мови, пов'язаних між собою територіальною, професійною, соціальною близькістю. Кількісно це менший шар словника української мови; ця лексика підпорядкована загальнонародній і функціонує в різних сферах професійної діяльності та мовленні різних соціальних груп людей.

У лексиці навчального процесу можемо виокремити як і загальноновживані слова (*університет, реферат, пара* (у значенні “заняття”), так і спеціальні (*читалка, пара* (у значенні “двійка”).

Загальноновживана лексика навчального процесу включає в себе:

- абстрактні поняття: *здатність, старанність, трудомісткість, обрання, схилення;*
- слова на позначення осіб відповідно до статусу, посади: *ректор, директор, студент, куратор, лектор, староста, лаборант, аспірант, магістрант, старший викладач, викладач-стажист;*
- слова на позначення ступеня наукової кваліфікації спеціаліста з певної галузі знань, вченого звання: *кандидат наук, доктор наук, доцент, старший науковий співробітник, професор;*
- слова на позначення освітньо-кваліфікаційного рівня: *спеціаліст, магістр, бакалавр;*
- лексеми, що позначають приміщення: *університет, ректорат, відділ, інститут, деканат, кафедра, аудиторія, читальний зал, архів* тощо;
- слова, що називають види та форми наукових робіт: *реферат, есе, курсова робота, дипломна робота, стаття, дисертація;*
- слова, які є складовими наукової роботи: *вступ, завдання, мета, метод, розділ, висновки, посилання* тощо.

Варто виділити окремих вид спеціальної лексемної групи, який є невід'ємним атрибутом у процесі навчання – термінологію. Одиниця історично сформованої термінологічної сфери, що служить для спілкування людей, пов'язаних між собою єдністю спеціалізації називається

терміном [11, с. 92]. Саме термін є першоосновою будь-яких знань. Так, наприклад, у стінах навчального закладу економічного профілю часто можемо почути: *інфляція, дефолт, модель, криза, кредит, бюджет, баланс* та ін. Вивчаючи таку дисципліну як фінанси, формуємо понятійний апарат, що вміщує такі терміни: *податок, прибуток, ВВП, доходи, витрати, ПДФО, інфляція, рента* тощо. Опановуючи історію економіки та економічної думки, вивчаємо дефініції – *феод, алод, марка, поліс, гільдії, цехи, мануфактура* тощо.

Сучасна українська термінологічна лексика неоднорідна. В її складі є терміни, утворені на питомому матеріалі (деякі з них являють собою кальки іншомовних слів): *надбудова, напівпровідник* тощо; велика кількість термінів – слова іншомовного походження: *вектор, генератор, синус, урбанізація, політологія, бенефіціар, дилер, брокер, маклер*. Чому так? З одного боку, термінологія повинна обслуговувати потреби тієї нації, в мові якої створена. З іншого боку, у процесі творення термінології слід зважати на її інтернаціональну комунікативну функцію, яка дедалі зростає. Спільні тенденції в розвитку термінології різних мов переплітаються з власними національними традиціями. Поєднання запозичених і питомих елементів у сучасній українській термінології не порушує її фонетичної та граматичної структури, її самобутнього обличчя [11, с. 95].

До лексики обмеженого функціонування належать і жаргонізми, для яких характерне забарвлення не літературності. Жаргон – сукупність особливостей словника розмовного мовлення людей, пов'язаних певною спільністю інтересів. Насамперед це спільність професійна, а також тривале перебування разом (навчання, військо), однакові захоплення (спортом, мистецтвом, колекціонуванням, картярством тощо). Молодіжний сленг є одним із шарів розмовного стилю сучасної української мови, який динамічно змінюється і поповнюється. Як зазначає О. Пономарів, “дуже багато жаргонізмів виникає в молодіжних колективах, зокрема студентських...” [11, с. 99].

Пласт сленгової молодіжної лексики великою мірою становлять новоутвори (неологізми), які формуються і змінюються разом зі змінами в суспільстві. За свідченням доктора філологічних наук Л. Ставицької, “сучасний молодіжний сленг є ніби посередником між інтержаргоном та мовною практикою народу, розмовно-побутовою мовою широких верств населення, яка послуговувалась і завжди послуговуватиметься здатністю української мови до продукування стилістично знижених, іронічних, гротескних лексичних засобів, що в сучасних умовах демократизації стилів спілкування і виявляються адекватними жаргонним і сленговим номінаціям” [12, с. 52]. Наведемо приклади студентського

сленгу: *пара* – “двійка”, *засипатися* – “не скласти іспиту”, *здирати* – “списувати в когось”, *шпори* – “шпаргалки”, *хвіст* – “академічна заборгованість”, *історичка* – “викладач історії”, *академка* – “академічна відпустка”, *ботан* – “відмінник”, *генделік* – “їдальня”, *екватор* – “сесія на третьому курсі”, *косити* – “прогулювати пару”, *лаба* – “лабораторна робота”, *общага* – “гуртожиток”, *стінуха* – “стипендія”.

Чільне місце в молодіжному мовленні посідають метафоричні номінації, що виявляють образні можливості внутрішньої форми вихідного уявлення: *кайф* (задоволення) – *кайфовий*, *кайфоломицьк*, *кайфолом*; *башли* (гроші) – *башляти* (платити), *башьовий* (платний), *небашьовий* (недорогий) тощо [8].

Однією з цікавих особливостей молодіжного сленгу є зміна значення лексем літературної мови, що додає мовленню іронічного забарвлення. Наприклад, *базар* у літературній мові – торгівля на відкритому місці, у молодіжному мовленні це слово має зовсім інше значення, а саме – мовлення; дієслова: *запльовуватись*, *грузити*, *кінчатися*, *стріляти*, *висіти*, *наїжджати*, *доганяти*, *солянка* мають цілком розбіжне значення у літературній та сленговій мовах [8].

Ще один із прийомів, що застосовуються у молодіжному мовленні – це заміна слів їх семантичними синонімами, тобто такими, що мають не зовсім доречний смисловий відтінок. Наприклад, замість словосполучення: “*іди сюди*” вживається “*мандруй сюди*”, “*мігруй сюди*” тощо [5].

Молодіжному мовленню також властива велика кількість вставних слів, що передають емоції розповідача *бляха-муха*, *блін*, *йо-ма-йо*. Семантика цих слів зрозуміла лише при усному мовленні і виражається тільки за допомогою інтонації.

Активно використовуються суфікси заниженої емоційної маркованості, такі як: *-ха* – *депресуха*, *класуха*; *-юк* – *сидюк*; *-ло* – *файло*, *хавало*, *фуфло*, *хлебало*. Трапляються і здрібніло-пестливі суфікси: *телик* – телевізор, *велик* – велосипед, *хом'ячок* – комп'ютерна мишка, *тазик* – комп'ютер.

Як уже говорилося, характерним для сленгу є закон економії мови у гіпертрофованому вигляді: *маг* – магнітофон, магазин; *комп* – комп'ютер; *деше* – домашнє завдання; *фно* – фортепіано; *фізра* – фізкультура (останні є наслідком прямого читання скорочень: д/з, ф-но, фіз-ра) [5].

Специфіка молодіжного сленгу полягає в тому, що до нього весь час надходять нові, “свіжі” слова, які відбивають зміни у нашому житті. Це своєрідний “полігон” для випробування новотворів. Парадокс, однак

у тому, що як тільки слово-жаргонізм стає загальновідомим (як це, наприклад, сталося зі словом “тусовка”), молодь швидко втрачає інтерес до нього і замінює його іншим. Таким чином, молодіжний жаргон виконує функцію своєрідного “фільтра” для новотворів [10, с. 142].

У викладачів теж існує, так звана, “самостійна мова” – професіоналізми, які є, по суті, сленговими словами. Значна їх частина є синонімами до вже наявних термінів і найчастіше виникають тоді, коли вид діяльності не має розвиненої термінології або термін є незручним для постійного використання в усному мовленні. Професіоналізми у наукових текстах та документах є причиною неоднозначності тексту. Їх використання спричиняє смислову неоднозначність думок [9, с. 20]. До них можна віднести такі слова як: “вікно” – пара, на яку не призначено занять, “летючка” – засідання кафедри, “інфа” – інформація, “методичка” – збірник методичних матеріалів та рекомендацій, “заліковка” – залікова книжка тощо.

Отже, між загальноживаною та спеціальною лексикою неперехідної межі немає. З розвитком науки й культури, з підвищенням освітнього рівня, із змінами в житті народу слова, колись спеціальні лексеми, стають загальноживаними, нейтральними: *вай-фай*, *флешка*, *модуль* тощо.

У ході нашого дослідження варто звернутися і до питання походження лексики навчального процесу. Аналізуючи різні джерела, зазначимо, що більшість термінів походять з латинської мови. Так, *ректор* (з латинської мови – правитель, керівник) – керівник вищого навчального закладу. В епоху Відродження ректорами називалися головні вчителі і завідувачі багатокласними школами. У Франції ректором називається також особа, що очолює навчальний округ (“академію”). *Студент* (лат. *studens*, родовий відмінок *studentis* – “такий, що займається”) – учень вищого, у деяких країнах і середнього навчального закладу. У Стародавньому Римі й у середні віки студентами називали будь-яких осіб, зайнятих процесом пізнання. З організацією в XII ст. університетів термін “*студент*” став уживатися для означення тих, хто навчається (спочатку й тих, хто викладають) у цих закладах; після введення учених звань для викладачів (доцент, професор тощо) – тільки учнів. *Факультет* (*fakultat*, від латинського *facultas* – можливість, здатність), навчально-науковий і адміністративний підрозділ вищого навчального закладу, що здійснює підготовку студентів і аспірантів за однією або декількома спільними спеціальностями, підвищення кваліфікації фахівців відповідної галузі народного господарства і культури, а також керівництво науково-дослідною діяльністю кафедр, які він об’єднує [13, с. 1].

Щоденно студенти використовують слово *лекція*, яке походить також з латинської мови (*lectio – читання*) – основна форма проведення навчальних занять, призначених для засвоєння теоретичного матеріалу. Лекція є основною формою навчального процесу у вищій школі [2].

Рівень опанування знаннями з будь-якої навчальної дисципліни у кінці кожного навчального семестру зазвичай перевіряється за допомогою іспиту, підсумкового модульного контролю або заліку. Так, *іспит* (лат. *examen* – латинське слово, що позначало, насамперед, язичок, стрілку у вагах, потім, у переносному значенні, – оцінку, випробування) – перевірка знань з якого-небудь навчального курсу [2]. *Залік* з латинської мови означає форму перевірки виконання студентами вишів і тими, хто навчається в середніх спеціальних навчальних закладах, лабораторних і розрахунково-графічних робіт, курсових проектів (робіт), а також знань і навиків, отриманих на практичних і семінарських заняттях, в процесі навчальної і виробничої практики [3]. *Підсумковий модульний контроль* – це є досить нова форма перевірки знань студентів.

Досліджуючи походження термінів, виявлено, що деякі окремі слова мають подвійне значення. Наприклад, *декан* – (лат., букв. – десятник, від десяти) 1) у вищому навчальному закладі – керівник факультету; 2) в католицькій та англіканській церкві – сан священика. *Аудиторія* (лат. *auditorium*, від лат. *auditor* – “слухач”) – у збірному сенсі: це публіка, соціальна спільність людей, об’єднана взаємодією з комунікатором (індивідом або групою), які володіють інформацією та доводять її до цієї спільності. Слово використовується також для позначення загалу слухачів чи глядачів засобів масової інформації. У іншому значенні – це приміщення, де відбувається навчальний процес [3].

Важливо зазначити, що багато наукових лексем мають грецьке походження. До таких запозичених слів відносяться: *логіка*, *філософія*, *бібліотека*, *кафедра*, *ксерокс*, *гігант* тощо. Так, наприклад *кафедра* (грец. *kathédra*, буквально – сидіння, стілець), 1) у Древній Греції і Римі – місце для виступів риторів, філософів; 2) у християнській церкві – піднесення, з якого виголошуються проповіді; 3) крісло єпископа (архієрея) у богослужінні, в переносному значенні – єпархія (єпископський округ); 4) у навчальних закладах, лекторіях, актових залах – місце для викладача, доповідача; 5) у вишах (на факультеті) – основний навчально-науковий підрозділ, що здійснює навчальну, методичну і науково-дослідну роботу, виховну роботу серед студентів, а також підготовку науково-педагогічних кадрів, підвищення кваліфікації фахівців. *Бібліотека* (грец. *bibliothēkē*, від *biblion* – книга і *thēkē* – сховище) – культуроосвітня і науково-допоміжна установа, яка сприяє суспільному користуванню творами друку [3].

Таким чином, узагальнюючи вищезазначене, можемо зробити такі висновки:

- 1) особливість лексики навчального процесу проявляється в тому, що у її складі наявні як загальнонавчальні лексеми, так і спеціальні (терміни, сленг);
- 2) систематизація мовного матеріалу дозволила виділити 6 груп лексики, серед яких слова на позначення осіб відповідно до статусу, посади, складові наукової роботи, види та форми наукових робіт тощо;
- 3) досить часто у навчальному процесі студентами використовується сленг, що є водночас виразником студентського середовища і ознакою низької мовленнєвої культури;
- 4) переважна більшість лексем навчального процесу має грецьке та латинське походження, до того ж деякі з них є багатозначними.

Таким чином, можна стверджувати, що лексика навчального процесу є багатомовною та неоднорідною за своєю суттю.

Література

1. Борисенко Н. Д. Гендерний аналіз у лінгвістиці / Н. Д. Борисенко. – Житомир : Поліграфічний центр ЖДПУ, 2000. – 260 с.
2. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.google.com.ua/www.uk.wikipedia.org/wiki
3. Vseslova [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vseslova.com.ua/word>
4. Гриценко Т. Б. Культура мовлення як компонент комунікації студентів / Т. Б. Гриценко // Науковий вісник Національного аграрного університету. – К., 2003. – Вип. 65. – С. 127–134.
5. Лихолитов П. В. Компьютерный жаргон / П. В. Лихолитов // Русская речь. – 1997. – № 3. – С. 6–9.
6. Мартинюк А. П. Регулятивна функція гендерно-маркованих одиниць мови : автореф. дис. ... д-ра філол. наук. – К., 2006. – 40 с.
7. Мартос С. А. Молодіжний сленг: комунікативний аспект / С. А. Мартос // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Лінгвістика”. – 2005. – Вип. 2. – С. 199–202.
8. Кондратюк О. Молодіжний сленг як мовне явище [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n38texts/kondratyuk.htm>
9. Особливості термінології фаху : методичні вказівки до самостійної роботи з дисципліни “Українська мова за професійним спрямуванням” для студентів II–III курсу всіх спеціальностей / упор. Л. М. Кулакевич. – Дніпропетровськ : ДВНЗ “УДХТУ”, 2013. – 28 с.
10. Обухова В. М., Ковальова І. Б. Специфіка молодіжного жаргону: комунікативний аспект / В. М. Обухова, І. Б. Ковальова // Гуманітарні науки. – 2007. – № 1. – С. 141–144.
11. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – Тернопіль : Навчальна книга, 2000. – 248 с.
12. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 464 с.

13. Сучасний тлумачний словник української мови : 65 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Харків : Школа, 2006. – 1008 с.
14. Явір В. Жаргонізований дискурс : духовний занепад чи норма? / В. Явір // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць. – 2005. – Вип. 1. – С. 62–68.
Отримано 01.10.2014

Summary

Kulishenko Lyudmyla, Matyushenko Svitlana. Vocabulary of teaching process.

The article highlights the features of the vocabulary learning process. An attempt was made to organize in separate groups of commonly used words, characterizes the category specific lexemes. Matters concerning the origin of the words associated with the defined scope of use. Attention is paid to the vocabulary of youth slang as neologisms that are shaped and transformed into other groups of vocabulary together with changes in the community. Found that most of tokens of the educational process has Greek and Latin origin.

Keywords: *vocabulary, teaching process, youth slang, etymology.*

УДК 378.2

Римма МИЛЕНКОВА

ВИМІРЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧА: КВАЛІМЕТРИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕКСПЕРТИЗИ

У статті розглянуто основні підходи до здійснення експертизи професійно-педагогічної компетенції викладачів ВНЗ відповідно до її структурних компонентів (педагогічна техніка; педагогічна майстерність; педагогічна культура викладача; науково-дослідна діяльність викладача). Описано сутність, зміст і структуру професійно-педагогічної компетентності.

Ключові слова: *професійно-педагогічна компетентність, педагогічна експертиза, педагогічна техніка, педагогічна майстерність, педагогічна культура, науково-дослідна діяльність.*

Постановка проблеми. Компетентнісна парадигма вищої освіти нині набула популярності та полягає в тому, що зміст освіти формується від кінцевого результату, тобто від характеристики професійної діяльності до мети результату професійної освіти і в подальшому – до вибору організаційних форм і методів навчання.

Широке застосування компетентнісного підходу вимагає пошуку методів, підходів та технологій вимірювання компетенцій. Завдання поскладнюється тим, що компетенції є інтегральними внутрішніми утвореннями, які можуть бути лише частково оцінені, оскільки далеко